

W. J. op 't Hof, *Engelse piëtistische geschriften in het Nederlands, 1598-1622* (Dissertatie Utrecht, Monografieën gereformeerd piëtisme I; Rotterdam: Lindenberg, 1987, 731 blz., f89,50, ISBN 90 70355 15 9).

In de inleiding van deze Utrechtse dissertatie (promotor O. J. de Jong) zegt de schrijver dat zijn studie niet meer is dan een begin van het onderzoek. Voor een publikatie die 731 bladzijden telt en de schrijver de titel doctor in de godgeleerdheid bracht, mag deze evaluatie merkwaardig worden genoemd. Nog merkwaardiger evenwel is, dat de auteur volstrekt gelijk heeft. Zijn boek getuigt van grote werkkraft en verzameldrift, maar de grootste verdienste ervan is, dat het bij de studie van het Nederlandse piëtisme in de toekomst hulp kan bieden.

Op 't Hof bracht Engelse piëtistische geschriften bijeen, excerppeerde deze en voorzag het resultaat van begeleidend commentaar. Een groot deel van zijn boek is te vergelijken met een beredeneerde bibliografie. De hoofdstukken dragen dan ook titels als: bibliografie (III), vertalingen (IV) en, overige piëtistische werken (VI). Op 't Hof brengt verslag uit van een onderzoek van 60 vertalingen uit het Engels in het Nederlands, waarvan in totaal 114 uitgaven verschenen. Op twee na werden die door 15 vertalers voor het Nederlands publiek toegankelijk gemaakt, aan wie de schrijver een apart hoofdstuk wijdt. In een inleiding gaat Op 't Hof in op het begrip piëtisme, in de slothoofdstukken komt de invloed van de Engelse geschriften en van het puritanisme in het algemeen op de Nederlanden en de beginfase van het Nederlandse piëtisme aan de orde.

Volgens Op 't Hof was 1588 'het geboortjaar van het Nederlandse Piëtisme'. Vanaf dat jaar verschenen regelmatig piëtistische geschriften in de Nederlanden, waaronder de invloedrijke vertalingen in het Nederlands van het werk van Taffin. Op 't Hof deelt de beginfase van het Nederlands piëtisme in drie perioden in. De eerste, 1588-1597, werd gekenmerkt door vertalingen uit het Frans, tijdens de tweede, 1598-1607, overheersten vertalingen uit het Engels en in de derde periode, 1608-1622, was er Duitse, Franse, Engelse en Nederlandse beïnvloeding, waarbij de betekenis van de Engelse en Nederlandse piëtistische geschriften het grootst was. Meer dan de helft was van Engelse origine, terwijl de meerderheid van de Nederlandse geschriften het stempel van het Engelse puritanisme droeg. De conclusie is duidelijk: het Nederlandse piëtisme werd vanaf 1598 sterk door het puritanisme beïnvloed. Met de derde periode begon de Nadere Reformatie die in de zeventiende eeuw in grote mate afhankelijk bleef van het Engelse puritanisme. De bloeitijd van de Nadere Reformatie tussen 1650 en 1670 was tevens het hoogtepunt van de Engelse piëtistische geschriften in Nederland.

Het onderzoek van Op 't Hof bevestigt de opvatting van Heppe (H. Heppe, *Geschichte des Pietismus und der Mystik in der reformirten Kirche, namentlich der Niederlande*, Leiden, 1879) die het Nederlandse piëtisme als een importartikel uit Engeland beschouwde en weerlegt de door Knappert verdedigde mening als zou het piëtisme hier te lande niet tot puriteïns invloeden te herleiden zijn. Het laatste standpunt werd overigens ook voor het verschijnen van dit boek door vrijwel niemand meer gedeeld.

Op 't Hof schuwt duidelijke uitspraken niet, weet stromingen op het jaar af te dateren, maar gaat daardoor af en toe in de fout. 'Dit is een grote troost voor de lezers die het hebben meegemaakt dat de Zuidelijke Nederlanden weer geheel in de Spaanse macht en in de rooms-katholieke godsdienst zijn teruggefallen' schrijft hij naar aanleiding van de verschijning in Leiden in 1589 van een *Trouwe Vermaning...* van de hand van Philips van Marnix. Maar geheel in Spaanse handen waren de Zuidelijke Nederlanden toen nog niet. De Staatse troepen bezetten nog steeds Oostende. Eerst in 1604 wist de aartshertog Albertus na een beleg dat drie jaar had

geduurd de stad in te nemen. 'Verschil in taal werkte dan ook altijd scheidend' zegt Op 't Hof naar aanleiding van de stichting van afzonderlijke Vlaamse en Waalse vluchtelingengemeenten in Frankenland, de taal bepaalde de nationaliteit (19). Altijd lijkt mij hier misplaatst. Anders dan Geyl en andere Groot-Nederlanders dachten, speelde het taalverschil ten tijde van de Opstand slechts een ondergeschikte rol in het proces van de natievorming. Zestiende-eeuwers als Michel de l'Hôpital en Justus Lipsius merkten op dat niet taalverschil, maar religieverschil en verschil in wetgeving scheidend werkten. In zijn zeer verhelderende artikel ' Uit de voorgeschiedenis van ons nationaal besef' schreef Huizinga dat het taalverschil destijds geen grens vormde, sterker nog, dat er voor de Franstaligen en hun geschiedschrijvers in de Bourgondische landen geen taalkwestie bestond. Zich aansluitend bij Ernest Renan, betoogde Boogman dat in het proces van natievorming het besef (of de fictie) van deel te hebben aan een historische lotgemeenschap tenslotte vrijwel steeds de doorslag heeft gegeven¹.

Zoals ik hiervoor al opmerkte, heeft Op 't Hof veel werk verzet en bestaat er geen twijfel over, dat zijn studie het onderzoek van de Nadere Reformatie diensten zal bewijzen, maar als betoog vind ik zijn dissertatie mislukt. Het is me een raadsel waarom niemand de auteur op het idee heeft gebracht dit onleesbare, lijvige rapport te splitsen in een bibliografisch deel en een monografie gewijd aan de problematiek van het onderwerp. De dorre verslaggeving van het onderzoek die de schrijver nu rond de catalogus van geschriften groepeerde, verdient mijns inziens de naam geschiedschrijving niet. Het is een schrale troost dat de publikatie niet tot een promotie in de letteren heeft geleid.

G. Groenhuis

1 Vgl. G. Groenhuis, *De predikanten* (Groningen, 1977) 21; J. Huizinga, 'Uit de voorgeschiedenis van ons nationaal besef', in: *Idem, Verzamelde Werken* (Haarlem, 1948) II, 144 en J. C. Boogman, 'Kanttekeningen bij de geschiedenis van het nationalisme in Europa', in: *Idem, Van spel en spelers. Verspreide opstellen* ('s-Gravenhage, 1982) 20-21.

E. G. E. van der Wall, *De mystieke chiliast Petrus Serrarius (1600-1669) en zijn wereld* (Dissertatie Leiden; S. 1.: E. G. E. van der Wall, 1987, x + 825 blz., ISBN 90 9001 556 6).

Alledaags was hij bepaald niet, de in Londen geboren Hugenoote Pierre Serrurier (1600-1669). In Keulen werd hij, al vroeg in zijn loopbaan als Waals predikant, wegens onrechtzinnigheid afgezet. Dankzij een wereldlijk fortuin en een baan als corrector kon hij zich daarna in Amsterdam aan zijn inderdaad heterodoxe lievelingsdenkbeelden wijden. Serrarius ontwikkelde zich tot een produktief auteur en vertaler, die een mystiek spiritualisme verbond met een op de joodse kabbala geënt chiliasme.

In de Republiek bestond geen brede chiliastische beweging, maar er waren wel individuen die zich tot dergelijke denkbeelden aangetrokken voelden. Ze waren meestal uit het buitenland afkomstig en functioneerden in een internationaal netwerk. Serrarius, met zijn brede talenkennis, past geheel in dit beeld.

Van der Wall typeert Serrarius als iemand die ervan overtuigd was dat jodendom en christendom elkaar moeten aanvullen. Dit toen hoogst ongewone philojudaïsme, dat aan zijn chiliasme ten grondslag lag, en een mystiek spiritualisme waren de grondpijlers van zijn denken. Aldus ontwikkelde hij uit vele verschillende tradities een nieuwe synthese, die vooruitwees naar het in zichzelf gekeerde millenarisme van de late zeventiende eeuw en naar Duitse piëtistische